

»Skolebøllen« — realitet eller myte?

Av førsteamanuensis RAGNAR HAUGE, Oslo

1. Innledning.

Av og til — og ikke så helt sjelden — oppstår nye ord og begreper. Rundt 1950 kom f. eks. ordet tenåring — til avløsning av ord som „backfish“ og „framsleng“. Noe senere oppsto i legekretser begrepet „battered childs disease“ — eller „mishandlede barns sykdom“ — dersom man skulle oversette det til norsk. Og på samme måte har man fått ord og uttrykk som „pop“ og „kjendis“ og hva de nå heter alle sammen — de fleste av dem importert fra andre språk.

At det oppstår nye ord og begreper betyr imidlertid ikke at selve fenomenene er nye. Ungdom fra 13—19 år har alltid eksistert — og at barn blir mishandlet av sine foreldre er heller ikke noe nytt. Men at det oppstår nye betegnelser har likevel den betydning at man blir mer oppmerksom på fenomenet. At man har et begrep som tenåring gjør at man blir oppmerksom på denne aldersgruppen og den spesielle situasjon den står overfor — at man har begrepet „battered childs disease“ gjør at man blir opptatt av fellestrekkene hos disse barna og av hva som har forårsaket skadene.

„Mobbing“ er et eksempel på en slik ny betegnelse på et gammelt fenomen. Ordet „mobb“ er riktignok gammelt — det har i en årrekke vært brukt om en mer eller mindre tilfeldig sammensatt ansamling av mennesker som opptrer truende eller er i ferd med å foreta asosiale handlinger. Ordet „mobbing“ er av nyere dato. Vi har hentet det fra Sverige hvor det rundt 1970 begynte å bli brukt i den alminnelige debatt som betegnelse på ungdomsgrupper som plaget eller mishandlet enkeltindivider i eller utenfor gruppen. Mobbing er kammeraternes latterliggjørelse av den som er liten eller går med en lue som er annerledes enn de andres. Mobbing er at barna i nabolaget til stadighet kaster snøball på Hansens vindu, ringer på døren og kaster dør-matten hans i søppelsjakten. Mobbing er at gjengen på hjørnet tar sykkelen fra Ole og binder ham fast i lyktestolpen. Mobbing er at elevene bråker og hujer slik når de har vikar at enhver undervisning er umulig.

Den som i særlig grad brakte begrepet „mobbing“ inn i svensk debatt var skolelegen Peter-Paul Heinemann — først i noen artikler i Dagens Nyheter i 1969 og så i boken „Mobbing“ som utkom i 1972. Det han særlig var opptatt av var den mobbing som fant sted innenfor skolen og blant elevene — og som gjorde skoletilværelsen mer eller mindre uutholdelig for dem som ble utsatt for den.

Dette er selvfølgelig ikke noe nytt. De fleste vil sikkert huske situasjoner fra sin egen skoletid hvor en selv eller andre ble utsatt for de andres hån eller overgrep — hvordan en ble ledd ut for noe en sa eller gjorde, hvordan en ikke turde nærme seg en gruppe av medelever av redsel for å få juling, eller hvordan en selv var med i flokken som lo ut eller tyranniserte andre. Vi vet heller ikke om mobbing er mer eller mindre vanlig i dag enn tidligere. Til tross for at fenomenet stadig har vært opp til debatt har det ikke vært gjort noen egentlige forsøk på å kartlegge utbredelsen av det. Vi vet ikke annet enn det lærere, foreldre eller andre har observert — eller det barna selv kan fortelle.

Men det som er nytt er ihvertfall at vi har fått en betegnelse på fenomenet — noe som i sin tur har ført til at vi er blitt mer oppmerksomme på det. Så stor oppmerksomhet har det fått, at skal man dømme etter aviser og tidsskrifter er det vokst frem til å bli et av de mest sentrale problemer i norsk skole.

En av dem som har bidratt til dette er Dan Olweus — professor i psykologi ved Universitetet i Bergen. I 1973 utga han en bok om mobbing i sitt hjemland Sverige, „Hakkekyllingar och översittare“, som året etter kom i norsk oversettelse i Cappelen's Alma-bøker under tittelen: „Hakkekyllinger og skolebøller. Forskning om skolemobbing“. Som en av de første empiriske undersøkelser om mobbing ble den mottatt med stor interesse. Og enda større innflytelse har boken hatt ved at Olweus' hovedsynspunkter er blitt presentert gjennom et utall av omtaler i dagspresse og skoletidsskrifter av hans kollega ved universitetet i Bergen, professor Hans-Jørgen Gjessing.

2. Omfanget av mobbingen.

Et av formålene med Olweus' undersøkelse var å kartlegge utbredelsen av mobbingen — eller av det han selv kaller „hakkekylling - skolebølleproblematikken“. Dette gjorde han på den måten at han intervjuet klasseforstanderne til en lang rekke elever på 6., 7. og 8. klassetrinn i Solna — en større forstadskommune ca. en halv mil fra Stockholm. I løpet av intervjuet ble klasseforstanderne bedt om å angi hvorvidt det i deres klasse fantes gutter som de mente kunne betegnes som henholdsvis „hakkekyllinger“ eller „skolebøller“. Til hjelp for klasseforstanderne ble de to begreper presisert på følgende måte (s. 50—51):

„Med utpreget hakkekyllinger mener vi en gutt som i ganske lang tid er blitt og kanskje fremdeles blir utsatt for andres aggresjon, dvs. at gutter eller eventuelt piker fra hans egen eller kanskje fra andre klasser bråker og sloss med ham eller erter og håner ham

Med skolebøller mener vi en gutt som ganske ofte undertrykker eller plager noen annen eller andre gutter eller piker, fysisk eller psykisk“.

Klasseforstanderne ble også bedt om å angi om det fantes gutter i klassen som var mindre utpregede hakkekyllinger eller skolebøller — hvor det bare var tendenser til å være dette. Opprinnelig omfattet undersøkelsen samtlige 299 gutter på 6. klasstrinn i Solna som ble fulgt opp året etter på 7. klasstrinn — og dessuten 217 gutter på 6. og 215 gutter på 8. klasstrinn et senere år, og de utgjorde ca. tre fjerdedeler av samtlige elever på disse klasstrinnene. I alt var det 1026 gutter i de klassene hvor klasseforstanderne ble intervjuet.

Selv om storparten av elevene ikke ble nevnt når klasseforstanderne ble bedt om å peke ut „hakkekyllinger“ og „skolebøller“ var det likevel en del som klasseforstanderne pekte ut på denne måten. 119 — eller 11,6 % — av guttene var etter klasseforstandernes oppfattning mer eller mindre utpregede „hakkekyllinger“, mens 105 — eller 10,2 % — var „skolebøller“. Det var imidlertid visse variasjoner mellom de enkelte klasstrinn. Andelen „hakkekyllinger“ varierte f. eks. fra 8,6 % blant 6. klassingene det ene år til 15,2 % det neste, mens andelen „skolebøller“ varierte fra 7,5 % i 8. klasse til 12,4 % blant den ene gruppe 6. klassinger.

På basis av resultatene — og under hensyntagen til feilkilder som hvor godt lærerne kjente klassen og hvor mange spesialklasser som var inkludert i undersøkelsen på de forskjellige klasstrinn — konkluderer Olweus med at (s. 66—67):

„..... resultatene av de forskjellige undersøkelsesmaterialer viser en påfallende overensstemmelse. Andelen av utpregede hakkekyllinger var ca. 4—6 % av guttene i årskullet, og prosenten utpregede skolebøller var omtrent like stor.“

På landsbasis mener han å kunne beregne at 6 % av elevene i grunnskolen er enten „hakkekyllinger“ eller „skolebøller“, noe som betyr at ca. 30 000 av Sveriges grunnskoleelever faller i en av de to kategorier.

De skoler som inngikk i Olweus materiale var av varierende størrelse — den minste med 132 elever og den største 824 elever. Det viste seg at klasseforstandere ved store skoler ikke pekte ut flere elever som „skolebøller“ eller „hakkekyllinger“ enn klasseforstandere ved små skoler. Og Olweus trekker følgende slutning (s. 86):

„..... at skolens størrelse i og for seg, i det minste opp til en viss grense, ikke er noen betydningsfull faktor for om det oppstår hakkekylling - skolebølleproblematik.“

Det var også store variasjoner når det gjaldt antall elever i de forskjellige klasser — fra 19 og opp til 30. Også antallet gutter i klassene varierte fra 6 og opp til 15. Når Olweus sammenliknet forskjellige klasser fant han ingen sammenheng mellom det rela-

tive antall gutter som lærerne pekte ut og klassens størrelse eller antall gutter i klassen. Og han konkluderer med at (s. 85):

„..... klassens størrelse eller antallet gutter i klassen i og for seg ikke har betydning for graden av hakkekylling - skolebølgeproblematikk.“

Disse konklusjonene er selvfølgelig korrekte på basis av Olweus materiale — med den reservasjon at det ikke er „hakkekylling - skolebølgeproblematikk“ i seg selv han kan si noe om, men klasseforstandernes vurdering av problemets størrelse og utbredelse. Men Olweus vil noe annet og mer enn å si noe om „hakkekylling - skolebølgeproblematikk“. Han vil også — som det fremgår av undertittelen på boka — si noe om mobbing. Riktignok er han i innledningen til boka inne på at undersøkelsen egentlig dreier seg om enkeltelevers — og ikke om grupper — adferd overfor andre, slik mobbingsbegrepet forutsetter. Men til tross for dette beholder han undertittelen — og innimellom bruker han begrepene „hakkekylling - skolebølgeproblematikk“ og mobbing synonymt. Som når han f. eks. på s. 86 hevder at selv små skoler kan ha en utpreget mobbingsproblematikk og at skolemiljøets ytre form ikke har noen betydning for omfanget av mobbingen.

Olweus er imidlertid forholdsvis forsiktig når det gjelder å uttale seg om mobbing generelt. Men det faktum at han i visse tilfelle bruker dette begrepet synonymt med „hakkekylling - skolebølgeproblematikk“ gjør at misforståelser lett kan oppstå. Og et ekstremt eksempel på dette finner man i Hans-Jørgen Gjesings omtaler av undersøkelsen. Her heter det f. eks. (i dette tilfelle sitert fra Osloskolen nr. 2 1974 s. 12):

„Dan Olweus påpeker at mobbing til vanlig, og ikke minst i sosialpsykologisk sammenheng, blir oppfattet som en gruppes vold mot en person som ikke passer inn i gruppen. Dette skulle innebære at en større eller mindre gruppe, nærmest likeverdig, går sammen om å plage eller tyrannisere „avvikeren“. Denne form for gruppevold synes, ifølge Olweus resultater, ikke å være særlig karakteristisk for skolemobbing. Derimot ser det ut til at det er en eller i høyden et par elever som skaper skolemobbingssituasjoner. Å se på skolemobbing som aggresjon fra en enhetlig, temmelig anonym gruppe synes derfor å være både feilaktig og uheldig. For derved taper man forståelsen av den enkelte skolebølles individuelle og aktive rolle i tyranniseringsprosessen.“

Dette er selvfølgelig å trekke slutninger langt utover det tillatelige. Olweus „hakkekylling - skolebølgeproblematikk“ kan inngå i en mobbingsprosess dersom „skolebøllene“ får andre elever med seg — men forholdet kan like gjerne være at det er

den ene elev som plager den andre, mens alle de andre står utenfor. Hvor hyppig det ene er i forhold til det andre kan imidlertid Olweus' data ikke si noe om — fordi han ikke har undersøkt det. Og han har heller ikke noe materiale som kan kaste lys over hvorvidt mobbing som oppstår i en gruppe av likemenn — hvor alle har like mye eller like lite skyld — er mer eller mindre vanlig enn de mobbingssituasjoner hvor det er en eller to spesielt aktive som er initiativtagere og som får de andre med seg.

Det samme gjelder påstandene om likhetene mellom store og små skoler og mellom store og små klasser. Olweus' undersøkelse gjelder „hакkekylling - skolebølleproblematikk“ — som enten kan være et individuelt fenomen eller et gruppefenomen, og som i de tilfelle hvor det inngår i en gruppesituasjon bare trenger utgjøre et fåtall av alle de gruppesituasjoner hvor det er tale om mobbing. Selv om klasseforstandere på store skoler ikke peker ut flere „hакkekyllinger“ og „skolebøller“ enn lærerne på små skoler, kan mobbing likevel være mer utbredt på store enn på små skoler. For mobbing og „hакkekylling - skolebølleproblematikk“ er to forskjellige ting.

3. Samsvaret i lærerbedømmelser.

Olweus' utsagn om utbredelsen av „hакkekylling - skolebølleproblematikk“ er basert på klasseforstandernes utsagn om hvilke elever som definisjonen av henholdsvis „hакkekyllinger“ og „skolebøller“ passer for. Et hovedspørsmål er imidlertid hvilken vekt man kan legge på klasseforstandernes utpeking. De forskjellige klasseforstandere kan tenkes å oppleve gutter helt forskjellig — det kan tenkes at en gutt som klasseforstander A vil mene er „skolebølle“ vil klasseforstander B peke ut som „hакkekylling“.

Av de opplysninger som Olweus gir er det også åpenbart at det er store variasjoner når det gjelder klasseforstandernes villighet og konsistens i utpekingen av guttene. Når det gjelder de 299 guttene som inngikk i den første undersøkelse på 6. klassetrinn, gir Olweus' data som tyder på dette. De 299 guttene var fordelt på 26 klasser. Det viste seg at i 6 av klassene var det ifølge klasseforstandernes bedømmelser ingen „hакkekyllinger“ og i like mange klasser heller ingen „skolebøller“ — mens i andre klasser ble opp mot halvdel av alle guttene betegnet som det ene eller det andre. Noen av guttene var også — uten at Olweus gir noen tall til belysning av dette — ifølge klasseforstanderen av og til „hакkekyllinger“ og av og til „skolebøller“. Variasjonene mellom de enkelte klasseforstandere når det gjelder antall elever som blir utpekt er med andre ord så store at man lett vil lure på hva variasjonene egentlig skyldes — guttenes adferd eller klasseforstandernes språkbruk.

Dette gjør det naturlig å reise spørsmålet om i hvilken grad det er samsvar mellom forskjellige læreres bedømmelse av elevene på dette området. For å belyse dette ble de 299 guttenes formningslærere intervjuet og bedt om å peke ut de gutter som etter deres mening var „skolebøller“ eller „hakkekyllinger“. Det viste seg da at 18 — eller nøyaktig halvparten — av de 36 guttene som etter klasseforstandernes oppfatning var „skolebøller“ også ble pekt ut som „skolebøller“ av formningslærerne, mens de resterende 18 ikke ble pekt ut — de ble med andre ord ansett for å være vanlige elever på dette området. En tilsvarende fordeling fant Olweus når det gjaldt „hakkekyllingene“ — 12 av de 24 som var utpekt som „hakkekyllinger“ av klasseforstanderne ble betraktet som „hakkekyllinger“ også av formningslærerne, mens de resterende 12 ble ansett for å være vanlige elever.

Enhver annen som blir stilt overfor et slikt resultat ville vel slutte at det var et visst — men nokså beskjedent — samsvar mellom de forskjellige læreres vurderinger. Det er ikke mer enn 50 % sannsynlighet for at en gutt som lærer A peker ut som „hakkekylling“ eller „skolebølle“ også skal bli utpekt som dette av lærer B.

Men Olweus' konklusjon er en ganske annen. Han hevder med bred penn (s. 55):

„Resultatet av de foregående analyser viser at det fantes en betydelig grad av overensstemmelse når klasseforstanderne og formningslærerne uavhengig av hverandre bedømte om en gutt var hakkekylling og/eller skolebølle eller ingen av delene ifølge visse kriterier.“

Etter at man har kommet seg etter overraskelsen vil vel de fleste gå tilbake og se nærmere på tallene og det resonnement som har ledet frem til konklusjonen. Og som så ofte er det hele underbygget med dypsindige statistiske beregninger. Tabellen som Olweus har stillt opp (og hvor + står for skolebølle, ÷ for hakkekylling og 0 for de elever som ikke er nevnt under noen av kategoriene) ser slik ut:

		<i>Formingslærere</i>				
		+	0	÷	Sum	
<i>Klasse-</i>	+	18	18	0	36	
<i>forstan-</i>	0	14	215	5	234	
<i>dere</i>	÷	0	12	12	24	
	Sum	32	245	17	294	

Med utgangspunkt i denne tabellen har Olweus regnet. Han har for det første foretatt en såkalt χ^2 -test og på basis av denne konkluderer han at sannsynligheten for at sammenhengen mellom klasseforstandernes og formningslærernes bedømmelser er

tilfeldig er mindre enn en tiendedels promille. Og det er sannelig ikke mye. Og til hjelp for de mindre statistisk skolerte regner han ut overensstemmelsene i prosent. Det viser seg da at for 245 (18 skolebøller, 12 hakkekyllinger, og 215 gutter som ikke er nevnt) av de 294 guttene er det overensstemmelse — altså en overensstemmelse på 83 %.

De fleste lesere — ikke minst fordi boken ifølge forordet er rettet til de alment interesserte — vil vel gi opp og godta forfatterens konklusjon, selv om man sitter igjen med en følelse av at den er nokså underlig. Andre vil kanskje gå til en lærebok i samfunnsvitenskapelig statistikk. Og da vil de se at Olweus' beregninger er nokså tvilsomme. En forutsetning for å anvende χ^2 -testen er nemlig at minst fire femtedeler av cellene i tabellen må ha en såkalt forventet frekvens på minst fem enheter. I motsatt fall — hevder statistikerne — er resultatene meningsløse. (Se f. eks. Sidney Siegel: *Nonparametric Statistics*, Tokyo 1956 s. 178). Regner man ut den forventede frekvens i dette tilfelle finner man imidlertid at fire av de ni cellene har en frekvens på mindre enn fem. Og selv om tallene hadde vært store nok ville resultatet sagt svært lite, fordi det som gir utslag er at det store flertall av guttene ikke nevnes. Dette er lett å påvise ved å se på resultatet av prosentregningen — hvor Olweus fant et samsvar på 83 %. Forutsetter man nemlig at det ikke var noen som helst enighet mellom klasseforstanderne og formningslærerne når det gjaldt utpekingen av „hakkekyllinger“ og „skolebøller“ — så ville samsvaret mellom bedømmelsene etter Olweus' regnemåte likevel være meget høy, fordi de 215 elevene som ikke ble nevnt utgjør 73 % av samtlige elever.

Det Olweus har funnet er derfor ikke at det er noe høyt samsvar mellom forskjellige lærere når det gjelder å peke ut „hakkekyllinger“ eller „skolebøller“ — derimot at det er samsvar mellom dem i den forstand at de ikke nevner det store flertall av elevene i det hele tatt. Den eneste sikre konklusjon som kan trekkes er derfor bare at etter læreres oppfatning er det et fåtall av guttene i en klasse som kan karakteriseres som det Olweus kaller „hakkekyllinger“ og „skolebøller“. Når det gjelder hvilke elever som blir pekt ut er det derimot store forskjeller mellom de enkelte lærere.

Olweus var også interessert i å kartlegge i hvilken utstrekning det var noen sammenheng over tid når det gjaldt å bli karakterisert som henholdsvis „hakkekylling“ og „skolebølle“. For å belyse dette fulgte han som nevnt de 26 klassene til 7. klassetrinn — da de gikk over til ungdomsskolen og alle unntagen to klasser skiftet klasseforstander.

Den naturlige fremgangsmåte ville vel i så fall være å la de nye klasseforstandere peke ut „hakkekyllingene“ og „skolebøl-

lene“ — og så se om det var de samme elever som ble utpekt. Eller ta for seg samtlige som var utpekt enten av klasseforstander eller formningslærer, og se hvorvidt de ble utpekt på nytt. Men nei. Olweus' fremgangsmåte er en annen (s. 57):

„I tabell 2 har jeg gått ut fra klasseforstandernes bedømmelser i 6. klasse, for tre gutter bare formingslærernes bedømmelser, og det var i dette tilfelle helt overbevisende. For 7. klasse har jeg anvendt klasseforstandernes og/eller gymnastikklærernes bedømmelser, ettersom man kan anta at dette gir den mest pålitelige informasjon om guttene.“

Dette utvalgspriinsippet er i beste fall uklart. Hvorfor har han i tre tilfelle i 6. klasse sett bort fra klasseforstandernes bedømmelser og i stedet brukt formningslærernes bedømmelser? Og hvorfor er det for 7. klasse anvendt „klasseforstanders og/eller gymnastikklæreres bedømmelser“? Olweus' utfalelse om at „dette gir den mest pålitelige informasjon om guttene“ lyder ikke helt overbevisende. Dersom „påliteligheten“ er basert på en sammenlikning av bedømmelsene på de to klassetrinn og Olweus har valgt de to bedømmelser som stemmer best overens, er ihvertfall det hele nokså mistenkelig. Da er et eventuelt samsvar mer en avspeiling av valget av bedømmelse enn et samsvar mellom bedømmelsene.

Men la oss godta Olweus' ord om at hans utvalgsmetode er den mest pålitelige, og istedet se på hva resultatet er. Som det fremgår av nedenstående tabell er samsvaret mellom de to år litt høyere enn samsvaret mellom klasseforstanderne og formningslærerne i 6. klasse. 24 — eller 69 % — av de 35 „skolebøllene“ i 6. klasse ble bedømt som „skolebøller“ også i 7. klasse, og det samme gjaldt 16 — eller 59 % — av de 27 „hakkekyllinger“. Eller dersom man bruker Olweus' regneoperasjoner blir også her sannsynligheten for at samsvaret skyldes tilfeldigheter mindre enn en tiendedels promille; regnet i prosent blir samsvaret 84.

		7. årskull			
		+	0	÷	Sum
6. års-	+	24	9	2	35
kull	0	9	200	15	224
	÷	1	10	16	27
	Sum	34	219	33	286

Men akk. Heller ikke her kan man ifølge statistikkerne regne ut statistisk sannsynlighet. Fordi fire av de ni cellene har en forventet frekvens på mindre enn fem er resultatet også her meningsløst skal man tro statistikerne. Og når det gjelder prosentregningen ville samsvaret blitt 70 % selv om ingen av „skole-

bøllene“ eller „hakkekyllingene“ i 6. klasse var blitt utpekt som dette i 7. klasse — fordi også lærerne i 7. klasse holder flertallet av guttene utenfor Olweus' to kategorier.

Også på dette området er det derfor grunn til å reservere seg mot Olweus' konklusjon (s. 58): „Å være hakkekylling eller skolebølle er som regel noe som strekker seg over lang tid.“

4. *Sammenheng mellom lærer- og kameratbedømmelsen.*

Olweus er ikke bare interessert i lærernes vurderinger av elevene — han er også interessert i å belyse i hvilken utstrekning lærernes og elevenes vurdering av „hakkekyllingene“ og „skolebøllene“ faller sammen. Enkelte av guttene i de respektive klasser ble derfor valgt ut og bedt om å rangere de andre guttene i klassen på følgende fem kriterier: „Han begynner slagsmål med andre gutter i skolen“, „Andre gutter på skolen slåss, bråker og erter ham“, „Når en lærer irettesetter ham for noe, pleier han å si imot og protestere“, „Han erter de andre guttene på skolen“ og „Han er likt av de andre guttene i klassen“. Vurderingsskalaen var syvdelt — på de fire første spørsmålene fra svært sjelden (1), sjelden (2) og oppover til ofte (6) og svært ofte (7) og for det siste spørsmålet fra ingen (1) og opp til alle (7) guttene i klassen.

Mens Olweus når det gjelder lærerbedømmelsene gir opplysninger slik at leseren selv til en viss grad kan kontrollere utvalgsriterier og resultater — går han nå over til bare å gi resultatene og på en slik måte at enhver kontroll er umulig. Særlig problematisk er det at han ikke gir noen opplysninger som kan danne grunnlag for å kontrollere samsvaret mellom bedømmerne. Bortsett fra at han så s. 82 nevner at han „ofte“ finner at reliabiliteten ligger i området 0,75—0,95 heter det bare (s. 39):

„Ved at kameratbedømmelser er brukt i et flertall av mine prosjekter finnes det nå omfattende erfaringer angående denne teknikk for innsamling av informasjon. Som sammenfatning kan man si at erfaringene overveiende er positive både når det gjelder bedømmerens innbyrdes overensstemmelse over tid og teoretisk relevans.“

Litt utilfredsstillende — særlig på grunnlag av at han når det gjelder lærerbedømmelsene i det foregående har hevdet at det er en „betydelig grad av overensstemmelse“, til tross for at dette er en påstand med mange modifikasjoner.

Men la oss godta at samsvaret er tilfredsstillende. Spørsmålet blir da hvilke „skolebøller“ og „hakkekyllinger“ som inngår i disse bedømmelsene. I 6. klasse var det — som det har fremgått av det foregående — 18 gutter som både klasseforstandere og formningslærere var enige om var skolebøller, og 18 som bare klasseforstanderne og 14 som bare formningslærerne mente var

skolebøller. Og blant hakkekyllingerne var det 12 gutter hvor begge lærerne var enige om betegnelsen, og 12 gutter som bare klasseforstanderne og 5 gutter som bare formningslærerne mente var hakkekyllinger.

I en slik situasjon ville det vel være naturlig å velge som grunnlag for bedømmelsen enten samtlige gutter som ble nevnt av en eller begge lærere (50 skolebøller og 29 hakkekyllinger), bare de som ble nevnt av klasseforstanderne (36 og 24), bare de som ble nevnt av formningslærerne (32 og 17) eller bare de som var nevnt av begge lærere (18 skolebøller og 12 hakkekyllinger).

Som den uortodokse forsker Olweus er, velger han ingen av disse utvalgsmåtene. Isteden tar han ut 21 skolebøller og 21 hakkekyllinger. Og om utvelgelsen heter det (s. 60):

„1) En gruppe på 21 hakkekyllinger, hovedsakelig uttatt på grunnlag av klasseforstandernes bedømmelser, og i noen tilfelle, bare formningslærernes bedømmelser. 1) Denne spesialgruppe kan stort sett sies å representere de mest utpregede hakkekyllinger i materialet.

2) En gruppe på 21 skolebøller, hovedsakelig uttatt på grunnlag av klasseforstandernes bedømmelser. Disse utgjorde således de mest utpregede skolebøller.“

Javel, nei. Utvalget er altså tatt for å få fatt i de mest utpregede skolebøller og hakkekyllinger. Men da burde det vel være de 18 „skolebøller“ og 12 „hakkekyllinger“ hvor de to lærere var enige om utpekingen. Eller har Olweus tilleggsopplysninger å bygge på slik at det er andre ting enn selve lærerbedømmelsene som tillegges vekt?

Den oppmerksomme leser vil se at det er en henvisning til note 1 i omtalen av utvelgelsen. Og noten nederst på siden lyder (s. 60): „I noen tilfelle ble det også tatt hensyn til kameratbedømmelsene i variabelen *Andre bråker* ved utvelgelsen av spesialgruppen.“

Med andre ord har utvalget i noen tilfelle skjedd på basis av klasseforstandernes bedømmelser, av og til på basis av formningslærernes bedømmelser og i noen tilfelle er det også tatt hensyn til kameratbedømmelsene.

Men med et slikt utvalg kan man vel ikke si særlig mye om sammenhengen mellom lærerbedømmelse og kameratbedømmelse. For det første er jo lærerne innbyrdes uenige i halvparten av alle tilfelle om hvem som er „hakkekyllinger“ og hvem som er „skolebøller“. Dersom man i ett tilfelle velger å legge vekt på en lærers bedømmelse og i ett annet tilfelle den annen lærers bedømmelse, er det jo ikke lenger lærerbedømmelsene som er utvalgskriteriet — men Olweus' bedømmelse av hvilken lærers bedømmelse som er den beste. Og ved avgjørelsen av dette synes

det som om han også har skottet bort på andre resultatet fra undersøkelsen, — deriblant kameraternes bedømmelser. Men det er jo ikke særlig overraskende dersom man finner at kameratbedømmerne mener at andre gutter på skolen sloss, bråker og erter „hakkekyllingene“ oftere enn andre, dersom man har definert „hakkekyllinger“ som de gutter som kameratbedømmerne mener at andre gutter sloss, bråker og erter oftere enn andre. Dette er ikke mer overraskende enn at man vil finne at de som er rødhårede har rødt hår.

Når Olweus på basis av resultatene hevder (s. 64):

„Det kan også fremholdes at forbindelsen mellom lærernes kategorisering av guttene og kameratbedømmelsene var meget sterke. De resultater som ble oppnådd kan derfor tolkes som meget sterk støtte for lærerbedømmelsenes gyldighet. Det fantes åpenbart en påfallende overensstemmelse mellom lærernes bedømmelser og guttenes egne bedømmelser i variabler som kan forventes å ha nær forbindelse med hakkekylling - skolebøllerelasjoner.“

— så er dette en påstand som ikke har særlig dekning i materialet. For han har jo ikke foretatt noen direkte sammenlikning mellom lærerbedømmelser og kameratbedømmelser.

Hva er det så han finner? Jo — ikke særlig overraskende — at de 21 „skolebøllene“ bedømmes annerledes av kameratene enn de 21 „hakkekyllingene“ på de fem bedømmelseskriteriene. Det viser seg nemlig at „skolebøllene“ ifølge kameratene *iblant* begynner slagsmål med andre gutter, at andre gutter *sjelden* erter dem eller sloss med dem, at de *ganske ofte* sier imot læreren når de blir irettesatt, at de *ganske ofte* erter de andre guttene på skolen og at de er likt av *forholdsvis mange* av de andre guttene. Hakkekyllingene derimot begynner *sjelden* slagsmål, de blir *ganske ofte* utsatt for at andre erter og bråker med dem, de sier *sjelden* imot lærerne, erter *sjelden* de andre og er likt av *noen færre* enn de andre guttene. Eller sagt på en annen måte — hvordan nå Olweus har valgt ut de som blir bedømt, så har han funnet frem til to grupper som blir bedømt noe forskjellig av noen av sine kamerater. Den ene gruppen er forholdsvis pågående, vågale og populære mens den annen gruppe er mer passive, engstelige og mindre populære. Eller for å bruke Olweus' mer distinkte språkbruk (s. 64):

„Det kan først og fremst konstateres at analysene av kameratbedømmelsen ved tre forskjellige undersøkelser i det vesentlige ga samme resultat. Blant annet ble skolebøllene bedømt som betydelig mer aggressive og hakkekyllingene dels som mer angrepet av andre gutter og dels mindre avholdt.“

5. Kjennetegn ved „hakkekyllinger“ og „skolebøller“.

Et hovedsiktemål for Olweus er å undersøke hvordan „hakkekyllingene“ er „skolebøllene“ ser ut — om de på en eller annen måte skiller seg ut fra de andre elevene. For å belyse dette har han sett nærmere på de 21 „hakkekyllinger“ og 21 „skolebøller“ som han tidligere har plukket ut. Verdien av en slik sammenlikning er imidlertid noe tvilsom — fordi det som nevnt er høyst uklart hvordan utvelgelsen av disse „hakkekyllingene“ og „skolebøllene“ egentlig er foretatt.

Det første spørsmål Olweus tar opp er om det er noen forskjeller når det gjelder ytre fysiske karakteristika — som fedme, renslighet, høyde, etc. Disse kjennetegnene ble kartlagt ved at lærerne ble bedt om å angi de elever som skilte seg ut på disse områdene. Som kontrollgruppe ble det valgt ut 40 gutter blant resten av elevene. Det viste seg at det ikke kunne påvises noen forskjeller av betydning bortsett fra på ett område — nemlig fysisk styrke. „Hakkekyllingene“ ble gjennomgående bedømt som svakere enn kontrollgruppeguttene, mens „skolebøllene“ omvendt ble bedømt som sterkere.

Derneft tar Olweus opp spørsmålet om det er noen forskjeller i guttenes vurderinger av seg selv. „Hakkekyllingene“, „skolebøllene“ og en gruppe på 22 gutter som etter lærernes vurdering var veltilpassede ble forelagt 57 forskjellige utsagn — som f. eks. „Hvis jeg blir sint pleier jeg ikke å vise det“, „Jeg synes det er dumt å sloss“ — og de skulle så på en syvdelt skala ta standpunkt til hvor godt eller dårlig utsagnene passet på dem selv. Dessuten ble mødrene forelagt de samme utsagn og bedt om å si hvor godt eller dårlig utsagnene stemte med deres oppfatning av sønnen.

Imidlertid fikk hverken guttene eller mødrene svare fritt — de ble pålagt å bruke samtlige syv svaralternativer slik at det var minst seks og høyst ti svar i hver svarkategori. Fra et statistisk synspunkt har en slik metode den fordel at den fører til en spredning av svarene som gjør det lettere å påvise forskjeller — men sett fra svarpersonenes side har metoden den ulempe at de kan bli tvunget til å gi svar som ikke er dekkende for deres syn.

Hva er det så Olweus finner? På basis av hans beskrivelse av resultatene er det ikke så helt enkelt å gi noe blant svar. Bare for et fåtall av utsagnene gis det opplysninger om svarfordelingen. Riktignok oppgir Olweus i en del tilfelle at det for så og så mange utsagn foreligger signifikante forskjeller mellom guttenes eller mødrenes svar — men dette er ikke særlig opplysende i og med at han her opererer med et signifikansnivå på 10 %. Ekstra vanskelig er det ved at han i regelen ikke sier noe om hvem det

eventuelt er forskjeller mellom — om det er „hakkekyllingene“ som svarer annerledes enn „skolebøllene“, eller om disse to grupper svarer likt, mens de veltilpassede skiller seg ut.

Men la oss likevel forsøke å gi en beskrivelse av resultatene. Av de 57 utsagn gjaldt 19 det Olweus betegner som aggresjonsområdet. For 12 av disse var det signifikante (10 %-nivå) forskjeller mellom minst to av de tre grupper av gutter, og for 14 utsagn forskjeller mellom mødregruppene. Forskjellene gikk i retning av at „skolebøllene“ og deres mødre i noe større utstrekning enn de andre sa seg enige i utsagn som at „det er moro å bråke litt“ og uenige i utsagn som at „det er dumt å sloss“. Syv utsagn gjaldt engstelighet. Her var det ingen signifikante forskjeller mellom de tre guttegruppene, mens det derimot var forskjeller mellom mødrene for fire utsagn i retning av at „hakkekyllingmødrene“ i noe større utstrekning enn de øvrige svarte at deres sønn „synes det er vanskelig å snakke høyt i klassen“ og ga uttrykk for at han ikke „for det meste er ganske uredd av seg“. Ni utsagn gjaldt negativ selvvurdering og her fant Olweus forskjeller mellom guttene når det gjaldt to utsagn mens det var åtte som skilte blant mødrene. Forskjellen gikk i retning av at de veltilpassede og deres mødre hadde en mer positiv vurdering enn „skolebøllene“ og „hakkekyllingene“ og deres mødre. To utsagn gjaldt tilpasning til gruppemønsteret. Ingen av disse skilte mellom guttene, mens en skilte mellom mødrene ved at „skolebøllmødrene“ i større grad enn mødrene til de veltilpassede mente at deres sønn ville ha „slike klær som de andre har“. De resterende 20 utsagn gjaldt identifisering og kontakt med foreldre, og her var det (visstnok) fem som skilte mellom guttene og seks mellom mødrene. Forskjellene gikk i retning av at „hakkekyllingene“ og deres mødre oftere enn de andre ga uttrykk for enighet med utsagn som „mine foreldre forstår meg godt“ og „jeg pleier nesten alltid å fortelle mamma hva jeg gjør“.

Olweus undersøkte også om det var noen forskjeller i skolekarakterer mellom de to grupper — og det viste seg da at både „hakkekyllingene“ og „skolebøllene“ var helt gjennomsnittlige. Gjennom et spørreskjema ble det også forsøkt kartlagt om de skilte seg ut når det gjaldt innstilling til skolearbeidet og holdning til lærerne — men heller ikke her var det mulig å påvise noen forskjeller. Dessuten ble lærerne bedt om å gi en beskrivelse av henholdsvis „hakkekyllingene“ og „skolebøllene“ — og det viste seg da at „hakkekyllingene“ ble beskrevet som mer engstelige, overbeskyttet, passive etc, mens „skolebøllene“ ble beskrevet som mer dominerende, tøffe og temperamentsfulle.

For den alminnelige leser virker ikke beskrivelsen verken av „hakkekyllingene“ eller „skolebøllene“ særlig dramatisk. Til tross for at Olweus etter eget utsagn har valgt ut to grupper som

etter hans oppfatning er de mest utpregede representanter for henholdsvis „hakkekyllinger“ og „skolebøller“ — er det på en rekke områder ikke mulig å påvise noen forskjeller av betydning mellom de to grupper. Og de forskjeller som finnes er forholdsvis beskjedne — og ikke særlig overraskende. Fordi utvelgelsen — blant annet — er basert på lærernes utpeking av elever som blir ertet eller som andre bråker med på den ene side og gutter som ertes og plager andre på den annen side, er det ikke særlig overraskende at den første gruppen er fysisk mindre og svakere og den anden større og sterkere. Og det er heller ikke særlig overraskende at de små og svake guttene gjennomgående er noe mer engstelige enn de store og sterke, at de sterke guttene synes det er morsommere å sloss enn de svake og at de er litt mer uavhengige av foreldrene.

6. Konklusjonen på undersøkelsen.

På basis av resultatene skulle man tro at konklusjonen på undersøkelsen ville være at skolegutter er forskjellige — og at det er mulig på den ene side å plukke ut noen gutter som er mindre og svakere, mer engstelige og mindre selvstendige enn gjennomsnittet, mens noen gutter på den annen side er større og sterkere, mer pågående og mer selvstendige enn gjennomsnittet. Men derifra og til å kalle den første gruppen „hakkekyllinger“ og den annen for „skolebøller“ er et langt steg.

Men Olweus er ikke redd for å skritte ut. Hans konklusjon på basis av resultatene er en ganske annen (s. 174):

„Her skal det spesielt fremholdes at skolebøllene var kjennetegnet av hva man kan kalle en *aggressiv personlighet*: Sterke aggressive tendenser, svake aggresjonshemninger og en generelt positiv innstilling til vold.“

Og følgelig blir de begreper han tidligere har anvendt for svake (s. 189):

„I det følgende kommer jeg fra tid til annen å anvende formuleringen gjentatt fysisk og psykisk mishandling i stedet for mobbing eller hakkekylling - skolebølleproblematikk, fordi denne formuleringen gir et klarere uttrykk for hva saken gjelder.“

Etter på denne måten å ha presisert det sterkt avvikende hos skolebøllene, reiser Olweus så spørsmålet om hva man vet om sterkt aggressive barn og ungdom. Jo, det finnes en undersøkelse — Lee Robins: *Deviant Children Grown Up*, Baltimore 1966 — som omfatter amerikanske barn som var henvist til en barnepsykiatrisk klinikk. Noen av barna var henvist til klinikken på grunn av antisosiale symptomer eller atferd. De var ifølge Robins aggressive, hensynsløse og med ganske ubetydelig skyldfølelse,

de hadde disiplinproblemer i skolen og symptomer som skulking og tyveri. Når man undersøkte hvordan det hadde gått med disse barna tredivde år senere fant man at tilpasningen var svært dårlig. Og Olweus kan følgelig hevde (s. 198—199):

„Selv om det ikke foreligger noe en-til-en-forhold mellom Robins' barn og skolebøllene som her er lagt frem — blant annet var Robins' gruppe mer blandet og sannsynligvis alvorligere forstyrret — så finnes det likevel påtagelige berøringspunkter. *Skolebøllene* representerer på mange måter *et mer generelt antisosialt reaksjonsmønster*, som foruten sterk aggressivitet mot kamerater og voksne også kan omfatte blant annet tyveri og skulking Beskrivelsen av de antisosiale barn i Robins' undersøkelse stemmer også overens med det bilde av skolebøllene som er tegnet tidligere Skulking og tyveri er ikke studert nærmere i de undersøkelser som her legges frem, men det er grunn til å anta at en slik atferd var eller kommer til å bli vanligere enn normalt hos skolebøllene Alment gir disse undersøkelsene *et dystert bilde av utviklingsforløpet* — både i et kortere og et lengre tidsperspektiv — for den type personlighetsproblematikk som skolebøllene representerer.“

Med utgangspunkt i de ikke særlig oppsiktsvekkende resultatene av Olweus' undersøkelse klarer han altså likevel å forandre „skolebøllene“ fra å være middels på skolen til å bli skulkere, fra å slåss noe oftere enn gjennomsnittet til å ha sterk aggressivitet overfor barn og voksne og i tillegg å være antisosiale og tyvaktige. Det er en forandring fullt på høyde med dr. Jekylls forandring til mr. Hyde — og like uforklarlig. Forskjellen er bare at det for „skolebøllenes“ vedkommende ikke er nogen midlertidig forandring — for prognosen både på kort og lang sikt er meget dyster.

Olweus reiser til slutt spørsmålet om hvilke tiltak man bør sette inn overfor „skolebøllen“. Og fra hans utgangspunkt er det ikke underlig at han ikke har særlig stor tro på mulighetene for å endre dem. Og dette gjelder ikke minst ved de vanlige metoder (s. 201):

„Brorparten av studiene angående behandlingens virkning viser også nedslående resultater. Med få unntak har tradisjonelle behandlingsformer som psykoanalyse, psykoanalytisk orientert psykoterapi, forskjellige former for gruppeterapi, klientrettet psykoterapi, psykodrama vist seg å være av tvilsom verdi.“

Mere løfterik er den type behandling som tar utgangspunkt i bestemtthet og konsekvens — en autoritativ eller autoritær holdning. Det viser seg nemlig at den del forsøk innenfor institusjoner (s. 203):

„..... har rapportert en viss fremgang med temmelig autoritære metoder, ofte kombinert med en intensiv etterbehandling.“

Men forutsetningen for at en behandling skal ha noen virkning er at den settes inn på et så tidlig stadium som mulig. Selv om Olweus ikke sier det direkte synes den logiske følge av hans argumentasjon å være at det mest effektive ville være å plukke ut „skolebøllene“ allerede på barnehavestadiet, og plassere dem i institusjoner hvor de ble tatt hånd om med bestemthet og konsekvens.

Men rett skal være rett. Olweus gir også uttrykk for at noe kan gjøres i skolesituasjonen. Først og fremst må „skolebøllenes“ adferd endres — gjennom økt sosial kontroll fra voksne og kamerater, og ved at foreldre, skolepsykologer og sosionomer trekkes inn. Men på bakgrunn av Olweus' beskrivelse av skolebøllene er det åpenbart at man bør ha liten tro på mulighetene for å gjøre noe innenfor skolesystemet — fordi de allerede er dømt.

7. Avslutning.

Olweus' bok er på mange måter et eksempel på hvordan samfunnsvitenskap ikke skal være. Han gir inntrykk av at han tar opp et bestemt problem — mobbing — til tross for at det er noe annet han behandler. Han trekker til dels konklusjoner som ligger utenfor det dataene skulle tilsi, og overdimensjonerer de resultater som passer inn i hans argumentasjon.

Men hvorfor bruke så mange ord på en bok som man er så lite begeistret for? Svaret er at boken ikke bare kan kritiseres, den er også farlig. Olweus har vitenskapeliggjort et gammelt skjellsord — „skolebølle“ — og presentert det i sin nye skikkelse for foreldre og lærere. Gamle dagers ertekroker og rampeunger er blitt langt farligere og mer fryktinngydende — de er blitt til „skolebøllene“ som mishandler andre psykisk og fysisk. Og de er lette å diagnostisere — lærere og elever kan peke dem ut med letthet og uten særlige feilmarginer. Og disse lett identifiserbare „skolebøllere“ har andre kjennetegn — de er tyvaktige og skulkere, og det er tvilsomt om de noen gang vil endre seg. La dem derfor bli forvist ut i det ytterste mørke eller inn i den autoritære institusjon.

Dersom et slikt syn skulle få innpass i skoleverket og blant foreldre er det ikke vanskelig å se hvilke konsekvenser det ville ha. Klappjakten på „skolebøllere“ ville virkelig ta fart, og — som man nettopp har erfart gjennom avisene — borgerkorpene av de tilpassede elever og deres foreldre ville bli mobilisert. Istedenfor integrasjon ville man — med vitenskapens velsignelse — få kravet om segregasjon.

Ragnar Hauge.